

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXVIII (2020).
Книжка / Issue 1

ОВЪГЛЕН ТЕКСТИЛ ОТ НЕКРОПОЛА НА ЦЪРКВА № 2 В ДРЪСТЪР (ГРОБ № 192)

Иван ЧОКОЕВ*

CARBONIZED TEXTILES FROM THE CEMETERY OF CHURCH № 2 IN DRASTAR (GRAVE № 192)

Ivan CHOKOEV

Abstract: *This article presents the results from the investigations of the textiles found in grave № 192 from Church № 2 cemetery in Drastar (medieval Silistra, Bulgaria), discovered in 1995. In grave cremated individual was found. This unusual practice can be explained with sanitary measures, in archaeologist's opinion, which have to do with the plague epidemics of the turn of the 14 th century. The carbonized textile remains discovered in the zone of the skull. Woolen and silk (1.2 weft faced compound twill – samite, and tabby woven) textiles were identified.*

Keywords: *mediaeval silk textile; carbonized textile, samite.*

Средновековният Дръстър, днешният град Силистра, е бил най-значимият укрепен български пункт на Долния Дунав, който заема особено място в средновековната история. Предприетите през последната третина на XX в. археологически разкопки хвърлят светлина върху укрепителната система и плановата схема през различни периоди от Средновековието на града. Разкрити са частни и обществени сгради, сред които особено място заема църква № 2 [Ангелова, С. 1973, с. 83–93; Ангелова, С. 1980, с. 5–10; Ангелова, С. 1988, с. 32–53; Ангелова, С. 1993, с. 52–57; Ангелова, С. 2002, с. 12–39]. Стефка Ангелова предполага, че тя е издигната в края на IX век като епископска, а реконструкцията ѝ около средата на X в. е свързана с превръщането ѝ в патриаршеска [Ангелова, С. 2002, с. 18]. Оказва се, че църква № 2 е единствената сграда в Дръстър, която не е опожарена по време на големите нашествия на печенегите между 1036 и 1048 г. Въпреки това тя едва ли е функционирала след това като храм, тъй като археологически материали от втората половина на XI в. свидетелстват, че отделни нейни части са използвани за живеене. Археологическите данни за комплекса от XII в. са твърде малко, поради което е много рисковано Дръстърската митрополия от края на XI и XII век да бъде свързана с него. През XIII в., поне до 1242 г., е възможно, църквата да е съвместявала функциите на митрополитска и енорийска. През XIV в. храмът е функционирал пълноценно. През втората половина на XIV в. южната част на църквата вероятно е използвана като гроби-

* Иван Чокоев – доктор на историческите науки; Регионален исторически музей – Велико Търново; България; @: ivanchokoev@mail.bg

щен параклис [Ангелова, С., Колева, Р., Ангелова, Е., Иванова, Р. 1996, с. 35; Ангелова, С. 2002, с. 14–17]. Вътре и вън от църквата са разкрити над 400 гроба [Atanasov, G. 2011, p. 87], които хронологически се разполагат в периода от IX до XV–XVI век [Ангелова, С., Колева, Р., Ангелова, Е., Иванова, Р. 1996, с. 35; Ангелова, С. 2002, с. 35].

Археологическото проучване е показало, че най-богати са гробовете от XIV в. Често в тях са откривани скъпи накити и останки от твърде представително облекло [Ангелова, С., Колева, Р., Ангелова, Е., Иванова, Р. 1996, с. 35–37]. От друга страна, поради доста тежките условия на околната среда, в която векове наред е престоял текстилът, до нас е достигнала твърде малка част от облеклото на погребаните. Все пак от 30 гроба са взети материали за текстилно изследване. Част от получените резултати вече са представени в научния печат [Чокоев, И. 2017, с. 111–122; Чокоев, И. 2019 а, с. 187–199; Чокоев, И. *Сърмена тъкан от Дръстър (под печат)*; Чокоев, И. *Представителен текстил от Дръстър (под печат)*; Чокоев, И. *Текстилни материали от Дръстърската църква (под печат)*].

Гроб № 192 е открит западно от южната апсида на 16.08.1995 г. На пликите с взетите проби е отбелязано: *Текстил при черепа*. Тъй като този случай на съхраняване на тъканите е по-особен, ще се обърнем към наблюденията на археолозите¹. В полевия дневник е записано: *Гроб № 192. Останки от обгорели масивни (деб. 0,08 – 0,05 м) стени от ковчега. Останки от изтляло дърво личат и под костните останки. Черепът е горял. Останките са в анатомичен порядък. Под черепа – останки от горяла тъкан. Под нея – две поставени една над друга тухли*.

В предварителната публикация за дръстърската църква № 2 изследователите отбелязват: *За нас бе почти научна сензация откриването на кремирани индивиди в тези два гроба (№ 190 и в тук разглеждания № 192 – бел. И.Ч.) – практика, свършено непозната в християнските некрополи. Търсейки обяснение на тази необичайна ситуация, стигнахме до предположението, че може би става дума за хигиенни мерки, свързани вероятно с появата на чумна епидемия, която във втората половина на XIV в. разтърсва Балканите и Европа на няколко вълни. Епидемиите започват от 1347 г. нататък [Ангелова, С., Колева, Р., Ангелова, Е., Иванова, Р. 1996, с. 39–40]. Според проучвателите кремациите могат да се свържат или с третата вълна на чумната епидемия, която избухва през 1369 г. и върлува почти 8 години, или с епидемията от 1390–1391 г. [Schreiner, P. 1977, s. 271; Cipola, C., Borchardt, M. 1971, s. 41–42]. Археолозите са склонни да приемат по-скоро първата възможност, тъй като в гроб № 190 са открити кремирано дете и златна обеца, която е идентична с обеците с монограм „Тертер“, намерени в гроб № 162а. Този факт показва, че детето също е принадлежало към рода Тертеровци. Интересуващият ни гроб № 192 е непосредствено разположен до гроб № 162а [Ангелова, С., Колева, Р., Ангелова, Е., Иванова, Р. 1996, с. 39–40].*

В последния гроб е погребана жена на възраст 30–35 години². Мястото на нейния гроб, споменатите златни обеци с монограм „Тертер“ и двуглав орел, другите накити и останките от твърде богатата дреха водят проучвателите на църквата и нейния некропол до извода, *че погребаната в гроб № 162а е или съпруга, или много близка роднина на сина на добруджанския владетел деспот Добротица (1360–1385) Иванко Тертер (1385–1395), за когото е известно, че е резидирал в Дръстър [Ангелова, С., Колева, Р., Ангелова, Е., Иванова, Р. 1996, с. 38] през 70-те – 80-те години на XIV в.*

¹ Изказвам признателност пред паметта на доц. д-р Стефка Ангелова и благодаря на д-р Румяна Колева (гл. ас. в СУ „Св. Климент Охридски“), д-р Елена Пенчева (гл. ас. в СУ „Св. Климент Охридски“) и г-жа Ралица Иванова, заместник-ръководители на разкопките, за предоставянето на текстилните материали и документация от терена и възможността да публикувам резултатите от тяхното изследване.

² Антропологичното изследване на костния материал от споменатите тук гробове е извършено от д-р Славчо Чолаков. За издирването на данните сред архивите благодаря на доц. д-р Виктория Русева от секция „Антропология и анатомия“ на Института по експериментална морфология, патология и антропология с музей (ИЕМПАМ) – БАН.

Между последната третица на 1369 и първата половина на 1370 г. Дръстър е предаден от цар Иван Александър (1331–1371) на деспот Добротица за заслуги във войната срещу Унгарското кралство [Годорова, Е. 1982, с. 113–114, бел. 13]. Този град е бил най-значителният във военностратегическо, църковно и културно отношение център в западната част на владенията на Добротица [Атанасов, Г. 2009, с. 133]. За негов управител деспотът назначава своя син Тертер (Йоан – Иванко(?). Несебърската градска хроника съобщава, че той убива в Дръстър в края на 1376 г. месемврийския деспот Михаил Палеолог, син на византийския император Йоан V Палеолог (1341–1391) [Schreiner, P. 1975, S. 214; Гюзелев, В. 1975, с. 156–157; Гюзелев, В. 1995, с. 63–64]³. Дръстър отново е включен в пределите на Търновското царство вероятно след 1385–1386 г.⁴.

Според антропологичното изследване в гроб № 192 е била погребана жена. Кремираните костни останки в известна степен са затруднили определянето на възрастта. За нея се посочва 20–30 години, но и евентуално 40.

Поради недостиг на кислород при горенето, тъканите под черепа от гроб № 192 само са се овъглили, а не са изгорели изцяло. По този начин те са запазили своята структура (Обр. 1.). Оказа се, че шестте взети проби съдържат пет различни овъглени текстилни материи.

Идентифицирани тъкани

Текстил № 1 – в сплитка лито (Обр. 2а). Двете системи преди имат изявен Z сук и са еднакви на дебелина – 0,32–0,40 мм. Леко се различават по гъстота на тъкане. Едната система има гъстота 19 н./см, а другата – 20–21 н./см. Текстилтът вероятно е вълнен.

Текстил № 2 – самит (Обр. 2б, 3а – б). Самитът е копринена тъкан с две основи и два вътъка в сплитка сложен кепър (Обр. 4.). Единият вътък изгражда лицето (1), а другият (2) – opakото на тъканта. Едната основа (3) преплита с двете основи, докато другата основа (4) остава свободна във вътрешността на тъканта. Ако за лицев вътък се използват различно оцветени нишки, върху лицето на тъканта се получават орнаменти, цветна рисунка. Технически това се извършва чрез излизане на повърхността или скриване зад втората – свободната, основа (4) на различните по цвят нишки, диктувано от изграждания орнамент. Използвани са доста сложни станове, обслужвани от няколко човека. Възможно най-представителните византийски орнаментирани текстили са тъкани по този начин до края на XII в. След латинския удар върху Византийската империя и превземането на Константинопол през 1204 г. спира производството на тези сложни откъм изпълнение орнаментирани текстили, но тъкането на монохромни самити продължава. Най-високо ценени и на Запад са били произведените в Тива [Muthesius, A. 1997, p. 19–82; Muthesius, A. 2002, p. 147–168; Jacoby, D. 2000, p. 22–35; Фехнер, М. 1982, с. 60–61, рис. 2в; Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004, p. 85].

Самитът от гроб № 192 е 1.2 вътъчнолицев сложен кепър, със S диагонал на отместване на сплиташите точки⁵. За копринената тъкан са използвани два вътъка – един за лицето и друг

³ Деспот Михаил Палеолог е бил женен за дъщеря на деспот Добротица, следователно сестра на дръстърския управител Тертер [Schreiner, P. 1975, S. 214; Гюзелев, В. 1975, с. 156–157; Гюзелев, В. 1995, с. 63–64].

⁴ Според Г. Атанасов, ако се приеме идеята, че Тертер е идентичен със сина на Добротица – Иванко, и като се знае, че последният го наследява в края на 1385–1386 г., то вероятно това е датата, в която Тертер напуска Дръстър и се установява в Калиакра. Засега това е най-вероятното време на преминаване на Дръстър под властта на цар Иван Шишман [Атанасов, Г. 2009, с. 133–145].

⁵ Тази кепърна сплитка може да се представи и като 1\2. Кепърните сплитки в българската техническа литература се задават чрез дроб, която показва преплитането на първата основна нишка в повтора на сплитката. Числото в числителя, в случая 1, показва издигането на основната нишка над съответния вътък, а числото в знаменателя – снемането на същата основна нишка под съответните вътъци, в случая 2. Сумата от числата в числителя и знаменателя дава повтора на сплитката. Групичката основни нишки, чието преплитане се повтаря по широчината на тъканта, се нарича основен повтор на сплитката, а съот-

за опаковата страна, както и две основи – свързваща и несвързваща, която свободно плава между двата вътъка. Съотношението на свързващите към несвързващи основни нишки е 1:1. На гърба сплитката е 2.1 основен сложен кепър със Z диагонал. Или по-просто казано, на лицето на тъканта плуват вътъчните нишки, а на гърба – основните.

Двата вътъка, използвани за лице и съответно за гръб, са без сук. Дебелината им, по-точно разстилането им, е на 0,20–0,24 мм. Гъстотата на тъкане е 40 н./см. Основните нишки имат изявен Z сук. Дебелината на основни нишки е еднаква – 0,12 мм, но несплитащите в местата на сплитане се разстилат до 0,20 мм. Общата гъстота на основните нишки е 60 н./см.

Самит бе открит и в гроб № 124а от същия некропол, но в него съотношението между свързващи и несвързващи (свободни) основни нишки е 1:2, за разлика от това на самита от гроб № 192 – 1:1. От друга страна, самитът от гроб № 192 – 1:1 е по-близък по техническите си параметри до самита от дворцовата църква на Царевец във Велико Търново, който вероятно е тиванско производство [Чокоев, И. 2019 б, с. 423–425].

Има и писмени свидетелства от началото на XIII в. за разполагането със самит в българския царски двор. За тези скъпи тъкани се споменава в кореспонденция между цар Калоян (1197–1207) и папа Инокентий III [Дуйчев, И. 1944, с. 48, 66], а също и в бележките на западния рицар Робер дьо Клари за уговаряната от цар Борил (1207–1218) сватба на дъщеря му с латинския император Анри Фландърски (1205–1216) [Robert de Clari..., § CXVII; Робер дьо Клари..., § CXVII, с. 162–163; Чокоев, И. 2007, с. 142–147]⁶.

Текстил № 3 – копринен, в сплитка лито (Обр. 5.). И двете системи преди (вътък и основа) са без сук. Вътъкът е с дебелина 0,20 мм, но се разстила и до 0,28 мм. Гъстотата му е 42 н./см. Вътъчните нишки са плътно натъкани. Основата е с дебелина 0,08 – 0,12 мм. Гъстотата ѝ е 40 н./см.

Текстил № 4 – в сплитка лито (Обр. 6.). Нишките от двете системи – основа и вътък, са еднакви. Имат Z сук и дебелина 0,20 мм. Гъстотата на тъкане е 25 x 25 н./см. Останките са в лошо състояние и затрудняват определянето на природата на влакната.

Текстил № 5 – дебела вълнена материя (Обр. 7.). Нишките са вълнени и доста по-едри от нишките на останалите тъкани – дебелината е 0,8 мм. Имат Z сук. Самата материя е по-дебела от другите – достига до 1,5–2 мм. Текстура има диагонали като тези, образуващи се при сплитка кепър. Разстоянието между диагоналите е 2,8 мм. От друга страна, в случая се забелязва увиване на нишките, образуват се клупове (Обр. 8.). Може да се заключи, че тази материя е или плетиво, или останки от везба. Не се забелязват останки от тъкан, носеща евентуалната везба.

Разположение на тъканите една спрямо друга

Непосредствено върху фрагментите от тухла лежи тъкан № 4, а над нея е дебелата вълнена материя – № 5, останала от плетиво или везба (Обр. 10.). Забелязват се гънки в тъкан № 4 – тя е на няколко пласта.

Един фрагмент от самита (тъкан № 2) бе свързан посредством бод с материя № 1, която е в сплитка лито (Обр. 9а–в, 11). Самитът лежи с гърба си към тъкан № 1. Но в други случаи той бе с лице към тази тъкан. Някъде самитът е на два пласта. Явно, че и тези тъкани са лежали на няколко пласта. Все пак, поради откриването на бод, може да се твърди, че самитът, който безспорно е бил лицето на някаква част от облеклото, е бил подплатен с тъкан № 1, която ве-

ветно групичката вътъчни нишки, чието преплитане се повтаря по дължината на тъканта, се нарича вътъчен повтор на сплитката. Основният повтор на сплитката и вътъчният повтор на сплитката образуват общо повтора на сплитката. Наклонът на дробната черта – \ или / – показва диагонала S или Z на кепъра [Тилева, Ц., Ганева, Л. 1973, с. 8, 12].

⁶ Н. Марков превеждат *samit* като копринен плат. Действително самитът е тип копринен плат. Обстойно по въпроса дали изпратената за съпруга на латинския император е дъщеря на цар Калоян, или на Борил, вж. Георгиева, С. 2019, с. 234–242.

роятно е била вълнена. От своя страна, тъкан № 1 контактува с дебелата вълнена материя № 5, останала от плетиво или везба. Оттук може да се допусне, че частта от облеклото, в която е бил включен самитът, и тъкан № 1, само отчасти е била покрита със самит. Разбира се, картината може да е била по-сложна.

За копринената материя в сплитка лито – № 3, открита в проба № 4, съдържаща фрагмент от горната част на човешки череп и дребни бучки негоряла пръст, не бе установена връзка с другите четири текстилни материи.

Установените материи вероятно са от различни части на облеклото и от други текстилни изделия, като възглавничка например, погребален покров. Възможно е тъкани № 4 и 5 да са от погребална възглавничка, за което може да се съди по разположението им спрямо тухлата (Обр. 10.). Тъкани № 1 и 2 вероятно са от дрехата, като основната материя е вълнена, лито (тъкан № 1), а самитът (тъкан № 2) е използван за украса. Тъкан № 3, която няма връзка с другите текстили, но е заедно в пробата с горна част от череп, най-вероятно е част от облеклото, свързана с главата.

Описание на пробите след уточняване на текстилните материали

Като общо наблюдение може да се отбележи, че фрагментите от пластове тъкани контактуват с негоряла пръст. Дребните червени фрагменти керамика са от тухлите, открити под черепа.

Проба 1. Съдържа горяла тъкан, по-точно пласт от тъкани. Текстилните конгломерати съдържат фрагменти от тъкан № 1, 2 и 5.

Проба 2. Текстилните останки са главно от по-дебелата вълнена материя – № 5, както и от № 1 и 2. Тук бе открит фрагментът, показващ връзка между самита (тъкан № 2) и тъкан № 1, осъществена с бод. Дължината му е 3,2 мм. Използваният конец се състои от две нишки, пресукани помежду си в посока S, а всяка отделна има Z сук. Дебелината на отделната нишка е 0,16 мм, а на получения конец – 0,36 мм. Не може да се уточни природата на използваното влакно.

Проба 3. Съдържа негоряла пръст и пластове овъглени тъкани – № 1, 2 и 5. Наблюдават се фрагменти от самит, а от другата страна – тъкан № 1.

Проба 4. Фрагмент от горната част на човешки череп. Той е горял – почернял е и от вътрешна страна. Част от ломовете на фрагмента от черепа също са черни. По костта се наблюдават отложени черни овъглени безформени материи, приличащи на стопилки. Върху тях има частици негоряла пръст. Сред негорялата пръст бяха намерени два фрагмента (15 x 8 и 6 x 5 мм) от овъглен копринен текстил в сплитка лито – № 3.

Проба 5. Фрагмент от тухла с овъглена тъкан (№ 4) върху нея.

Проба 6. Фрагмент от тухла с овъглени тъкани върху нея. Към тухлата е тъкан № 4, а над нея – № 5.

В обикновения случай тъканите от дръстърския гроб № 192 щяха напълно да изтлеят, без да оставят следа. При българските условия в земята се запазват отчасти почти изключително само сърмени тъкани, а неметализирани – ако са били пропити с метални йони от други изделия, евентуално сърмен текстил. Така че самото съхраняване на тъканите от гроб № 192, макар и частично – овъгляване, в резултат на кремиране на индивида, е непознато за християнските некрополи⁷. От друга страна, получаването на данни за вълнен текстил е доста важно, тъй като съобщенията за останки от вълнени материи са много редки и съмнителни⁸. А свидетелството за копринените тъкани, които, отново да подчертаем, при тази среда щяха напълно да се разру-

⁷ Среца се обаче съхраняване на текстилни материали като карбонизирала материя в резултат на пожар. Вж. напр. **Wild, J. P.** 2003, p. 11.

⁸ Например текстилни нишки от сърмена тъкан, обявени за вълнени, в някои публикации се ока-
заха копринени [**Чокоев, И.** 2006, с. 124–125].

шат, като че ли подсказва едно по-голямо разпространение на подобни изделия по българските земи.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори / Sources

Дуйчев, И. 1944 – Иван Дуйчев. Из старата българска книжнина. II. София, 1944. [Ivan Duichev. Iz starata balgarska knizhnina. II. Sofia, 1944.]

Робер дьо Клари... – Робер дьо Клари. Завоюването на Константинопол 1024 г. Н. Марков (прев.). София, 2007. [Rober dyo Klari. Zavoyuvaneto na Konstantonopol 1024 g. N. Markov (prev.). Sofia, 2007.]

Robert de Clari... – Robert de Clari. La conquête de Constantinople. Edition bilingue. Publication, traduction, présentation et notes par Jean Dufournet. Paris, 2004.

Schreiner, P. 1975 – Peter Schreiner. Die byzantinischen Kleinchroniken. T. 1. Wien, 1975.

Schreiner, P. 1977 – Peter Schreiner. Die Bizantinischen Kleinchroniken. T. 2. Wien, 1977.

Публикации / Publications

Ангелова, С. 1973 – Стефка Ангелова. Крепостната стена на Дуросторум – Дръстър – Силистра (предварително съобщение). – Археология, 3, 1973, 83–93. [Stefka Angelova. Krepostnata stena na Durostorum – Drastar – Silistra (predvaritelno saobshtenie). – Arheologia, 3, 1973, 83–93.]

Ангелова, С. 1980 – Стефка Ангелова. Крепостта на средновековен Дръстър. – МПК, 6, 1980, 5–10. [Stefka Angelova. Krepostta na srednovekoven Drastar. – MPK, 6, 1980, 5–10.]

Ангелова, С. 1988 – Стефка Ангелова. Археологическото проучване на средновековния Дръстър (резултати и перспективи). – В: Дуросторум – Дръстър – Силистра. Силистра, 1988, 32–53. [Stefka Angelova. Arheologicheskoto prouchvane na srednovekovnia Drastar (rezultati i perspektivi). – V: Durostorum – Drastar – Silistra. Silistra, 1988, 32–53.]

Ангелова, С. 1993 – Стефка Ангелова. Към топографията на средновековния Дръстър през 12 в. – В: Приноси към българската археология. II. София, 1993, 52–57. [Stefka Angelova. Kam topografiyata na srednovekovnia Drastar prez 12 v. – V: Prinosi kam balgarskata arheologia. II. Sofia, 1993, 52–57.]

Ангелова, С. 2002 – Стефка Ангелова. Разкопките на Църква № 2. Археологическо проучване на Дръстър (14 години по-късно). – Добруджа, Т. 20, 2002, 12–39. [Stefka Angelova. Razkopkite na Tsarkva No 2. Arheologicheskoto prouchvane na Drastar (14 godini po-kasno). – Dobrudzha, T. 20, 2002, 12–39.]

Ангелова, С., Колева, Р., Ангелова, Е., Иванова, Р. 1996 – Стефка Ангелова, Румяна Колева, Елена Ангелова, Ралица Иванова. Църква № 2 в Дръстър (Силистра) (предварително съобщение). – Минало, 3, 1996, 28–40. [Stefka Angelova, Romyana Koleva, Elena Angelova, Ralitsa Ivanova. Tsarkva No 2 v Drastar (Silistra) (predvaritelno saobshtehie). – Minalo, 1996, 3, 28–40.]

Атанасов, Г. 2009 – Георги Атанасов Добруджанското деспотство. Велико Търново: Фабер, 2009. [Georgi Atanasov. Dobrudzhanskoto despotstvo. Veliko Tarnovo: Faber, 2009.]

Георгиева, С. 2019 – Сашка Георгиева. Брачна дипломатия на средновековните български владетели. Пловдив: „Фондация „Българско историческо наследство“, 2019. [Sashka Georgieva. Brachna diplomatsiya na srednovekovnite balgarski vladeteli. Plovdiv: Fondatsia “Balgarsko istoricheskoto nasledstvo”, 2019.]

Гюзелев, В. 1975 – Васил Гюзелев. Chronicon Mesembriae. Бележки върху историята на българското Черноморие в периода 1366–1348 г. – ГСУ – ИФ, LXVI, 3, 1975, 147–192. [Vasil Guzelev. Chronicon Mesembriae. Belezhki varhu istoriyata na balgarskoto Chernomorie v perioda 1366–1348 g. – GSU – IF. – Istoricheski fakultet, LXVI, 3, 1975, 147–192.]

Гюзелев, В. 1995 – Васил Гюзелев. Очерци върху историята на българския Североизток и Черноморието (края на XII – началото на XV век). София: „Борина“, 1995. [Vasil Guzelev. Ochertsi varhu istoriyata na balgarskia Severoiztok i Chernomoriето (kraya na XII – nachaloto na XV vek). Sofia: “Borina”, 1995.]

Тилева, Ц., Ганева, Л. 1973 – Цветана Тилева, Любича Ганева. Строеж и анализ на тъканите. София: Техника, 1973. [Tsvetana Tileva, Lyubitsa Ganeva. Stroezh i analiz na takanite. Sofia: Tehnika, 1973.]

Тодорова, Е. 1982 – Елисавета Тодорова. Отношенията на Добротица с генеузците. – В: Средновековна България и Черноморието. Варна, 1982, 111–118. [Elisaveta Todorova. Otnosheniyata na Dobrotitsa s geneuztsite. – V: Srednovekovna Balgaria i Chernomorieto. Varna, 1982, 111–118.]

Фехнер, М. 1982 – Мария Фехнер. Шелковые ткани в Средневековой Восточной Европы. – СА, 1982, № 2, 57–70. [Mariya Fehner. Shelkovye tkani v Srednevekovoy Vostochnoy Evropi. – SA, 1982, No 2, 57–70.]

Чокоев, И. 2006 – Иван Чокоев. Текстил от средновековни археологически обекти в България. Постижения и проблеми на проучванията. Велико Търново: Фабер, 2006. [Ivan Chokoev. Tekstil ot srednovekovni arheologicheski obekti v Balgaria. Postizhenia i problemi na prouchvaniyata. Veliko Tarnovo: Faber, 2006.]

Чокоев, И. 2007 – Иван Чокоев. Ролята на скъпите тъкани, донесени в Константинопол през 1213 г. от българска принцеса за сватбата ѝ с император Анри Фландърски. – ИРИМВТ, т. 22, 2007, 142–147. [Ivan Chokoev. Rolyata na skapite takani, doneseni v Konstantonopol prez 1213 g. ot balgarska printsesa za svatbata i s imperator Anri Flandarski. – IRIMVT, t. 22, 2007, 142–147.]

Чокоев, И. 2017 – Иван Чокоев. Тъкани и технологични бележки за дрехата от гроб № 215а, базилика № 2 в Дръстър. – Добруджа, Т. 32, 2017, 111–122 (Сборник в чест на 60-годишнината на проф. дин Георги Атанасов). [Ivan Chokoev. Takani i tehnologichni belezhki za drehata ot grob No 215a, bazilika No 2 v Drastar. – Dobrudzha, T. 32, 2017, 111–122 (Sbornik v chest na 60-godishninata na prof. din Georgi Atanasov).]

Чокоев, И. 2019 а – Иван Чокоев. Тъкани от средновековни гробове, открити в Дръстър (гроб № 19а, гроб № 37, гроб № 37b). – ИРИМВТ, Т. 34, 2019, 187–199, 383–395. [Ivan Chokoev. Takani ot srednovekovni grobove, otkriti v Drastar (grob No 19a, grob No 37, grob No 37b). – IRIMVT, T. 34, 2019, 187–199, 383–395.]

Чокоев, И. 2019 б – Иван Чокоев. Археологически данни за представителен неметализиран текстил от средновековните български земи XIII–XIV век. – В: Търновска книжовна школа – Пространства на паметта. Т. 11 (XI международен симпозиум, Велико Търново, 26–29 октомври, 2017 г.). Велико Търново, 2019, 422–438. [Ivan Chokoev. Arheologicheski danni za predstavitelnen nemetaliziran tekstil ot srednovekovnite balgarski zemi XIII–XIV vek. – V: Tarnovska knizhovna shkola – Prostranstva na pametta. T. 11 (XI mezhdunaroden simpozium, Veliko Tarnovo, 26–29 oktomvri 2017 g.). Veliko Tarnovo, 2019, 422–438.]

Чокоев, И. Сърмена тъкан от Дръстър (под печат) – Иван Чокоев. Сърмена тъкан от гроб № 112а, некропол на църква № 2 в Дръстър. – ИИМВ, 47 (62) (под печат). [Ivan Chokoev. Sarmena takan ot grob No 112a, nekropol na tsarkva No 2 v Drastar. – INMV, 47 (62) (pod pechat).]

Чокоев, И. Представителен текстил от Дръстър (под печат) – Иван Чокоев. Представителен текстил от некропола на църква № 2 в Дръстър. – В: Владетел, държава и църква в средновековните Балкани. Сборник в чест на 60-годишнината на проф. д-р Пламен Павлов (под печат). [Ivan Chokoev. Predstvitelen tekstil ot nekropola na tsarkva No 2 v Drastar. – V: Vldetel, darzhava i tsarkva v srednovekovnite Balkani. Sbornik v chest na 60-godishninata na prof. d-r Plamen Pavlov (pod pechat)].

Чокоев, И. Текстилни материали от Дръстърската църква (под печат) – Иван Чокоев. Текстилни материали от дръстърската църква № 2 – гроб № 146d. – В: Сборник в чест на 65-годишнината на доц. д-р Стефан Йорданов (под печат). [Ivan Chokoev. Tekstilni materiali ot drastarskata tsarkva No 2 – grob No 146d. – V: Sbornik v chest na 65-godishninata na dots. d-r Stefan Yordanov (pod pechat)].

Atanasov, G. 2011 – Georgi Atanasov. Two belts from 14th century male burials in Drastar (now Silistra, NE Bulgaria). – *Archaeologia Bulgarica*, 2, 2011, 87–97.

Cipola, C., Borchardt, M. 1971 – C. Cipola, M. Borchardt. *Bevölkerungsgeschichte Europas*. München, 1971.

Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 2004 – Elisabeth Crowfoot, Frances Pritchard, Kay Staniland. *Textiles and Clothing, c. 1150–1450 (Medieval Finds from Excavations in London, 4)*. London: Boydell press, 2004.

Jacoby, D. 2000 – David Jacoby. The Production of Silks in Latin Greece. – In: *Technognosia ste Latinokratoumene Ellada*. Athens, 2000, 22–35 (Repr. in: Jacoby, D. *Commercial Exchange across the Mediterranean: Byzantium, the Crusader Levant, Egypt and Italy*. Aldershot, 2005, no. XII).

Muthesius, A. 1997 – Anna Muthesius. *Byzantine Silk Weaving*. Viena, 1997.

Muthesius, A. 2002 – Anna Muthesius. Essential Processes, Looms, and Technical Aspects of the Production of Silk Textiles. – In: A. E. Laiou (ed.). *The Economic History of Byzantium: From the Seventh through Fifteenth Century*. Dumbarton Oaks, 2002, 147–168.

Wild, J. P. 2003 – John-Peter Wild. *Textiles in Archaeology*. Shire Publications, 2003.

Съкращения / Abbreviations

ГСУ – ИФ [GSU – IF] – Годишник на Софийския университет – Исторически факултет [Godishnik na Sofiyskiya universitet – Istoricheski fakultet]

ИНМВ [INMV] – Известия на Народния музей – Варна [Izvestia na Narodnia muzey – Varna]

ИРИМВТ [IRIMVT] – Известия на Регионален исторически музей – Велико Търново [Izvestia na Regionalen istoricheski muzey – Veliko Tarnovo]

МПК [MPK] – Музеи и паметници на културата [Muzei i pametnitsi na kulturata]

СА – Советская археология [Sovetskaya arheologiya]